

EENE PERIODE

— uit het leven

VAN

Philips van Marnix * * *

* * * van Sint-Aldegonde,

DOOR

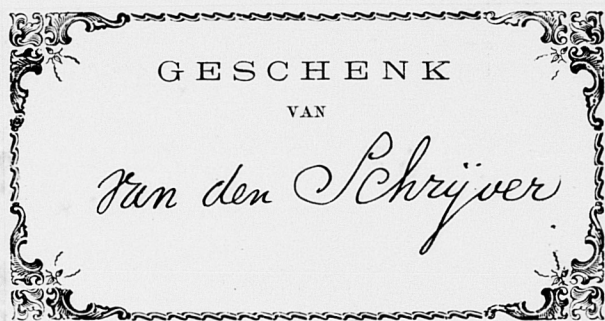
B. PEGMAN Hz.,

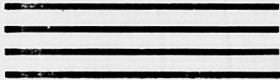
Hoofd der Chr. School te 's-Heeren Loo.

MET EEN WOORD VOORAF VAN

DS. M. J. VAN DER HOOGT.

C. oct.
1672

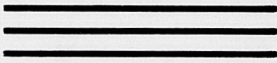

Wie aantekeningen maakt in de boeken der Universiteitsbibliotheek, is verplicht een nieuw exemplaar te vergoeden. Indien bij het uitleenen niet direct is opgemerkt en op het reçu vermeld, dat daarin strepen of aantekeningen met potlood of inkt voorkomen, dan wordt de leener in zijn eigen belang aangeraden hiervan onmiddellijk kennis te geven, daar hij anders gevaar loopt hiervoor aansprakelijk te worden gesteld.

UTRECHT, April 1934.

De Bibliothecaris

Dr. A. HULSHOF

Ud.I.

CP 01672

EENE PERIODE UIT HET LEVEN

VAN

Philips van Marnix van St.-Aldegonde,

DOOR

B. PEGMAN Hz.,

Hoofd der Chr. School te 's-Heeren Loo.

~~~~~

Met een voorwoord van Ds. M. J. van der Hoogt.

ERMELO,
ZENDINGSDRUKKERIJ.

EEN WOORD VOORAF.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van den en uitgever, om aan dit geschrift over Marnix van Sint Aldegonde een inleidend woord vooraf te doen gaan.

Niet omdat het dit noodig zou hebben, om van eene gunstige ontvangst bij het publiek verzekerd te zijn; het werkje zal wel voor zich zelf spreken; maar omdat het mij gelegenheid geeft openlijk mijne blijdschap te betuigen over de gemeenmaking door de pers van wat als voordracht in meer beperkten kring met onverdeeld genoegen is aangehoord.

De heer Pegman heeft er goed aan gedaan, om met terzijdestelling van de hem eigene schroomvalligheid, die hem niet licht uit zijn afgezonderden werkkring op het stille 's-Heerenloo naar het publiek terrein van den redenaar en schrijver doet uitgaan, deze studie aan de pers toe te vertrouwen.

Ik twijfel niet of zij zal haren weg vinden naar huis en hart dergenen, die, mede ter toetsing en verklaring van hedendaagsche toestanden, gaarne een blik werpen in het verleden, en die zich daarbij het liefst laten leiden en voorlichten door studiën als deze, waarin de groote mannen, die vóór ons geweest zijn, ten voeten uit worden geteekend.

Het kan nooit anders dan een weldadigen invloed hebben op het thans levend geslacht, als het nog eens gewezen wordt op die kloeke heldengestalten uit onze vaderlandsche historie, die in hun tijd golden als „levend program” van de beginselen, welke zij in Gods mogendheid naar Zijn heilig Woord voorstonden en in toepassing brachten.

Staande op de schouderen van ons voorgeslacht, maken

wij daar met onze kleinheid en enghartigheid, ons gemis aan kloekheid en veerkracht, onze vluchtigheid in denken en doen, eene helaas maar al te poovere figuur.

Zeker, er zijn ook onder ons mannen van talent, begiftigd met een machtigen geest. Maar groote geesten zijn nog geen groote mannen.

De wetenschap is ook onder ons in eere. Maar geleerdheid is nog geen gezond verstand.

De godsdienst wordt ook nu nog door velen gezocht. Maar godsdienstigheid is nog geene godsvrucht.

Aan reformatorische bewegingen ontbreekt het ook thans niet. Maar zij bepalen zich vaak meer tot uitwendige vormen dan dat zij het innerlijk wezen raken, terwijl eene onmiskenbare neiging tot formalistisch drijven gebrek verraaft aan geestelijke drijfkracht.

Dat dan onze rijke historie met hare heroïeke figuren tot het nageslacht spreke, ter beschaming en verootmoediging bij ontdekking van het groote verschil tusschen voorheen en thans, maar ook ter opwekking en bemoediging bij de gedachte, dat al wat onze vaders aan wijsheid en kracht bezaten, gevloeid is uit dezelfde Bron, die ook thans nog is geopend.

Zij daartoe ook dit geschrift, waarmee de schat onzer historische litteratuur niet onverdienstelijk wordt vermeerderd, een gezegend middel.

Ermelo-Veldwijk,
Febr. 1897.

M. J. VAN DER HOOGT.

Eene periode uit het leven

VAN

PHILIPS VAN MARNIX VAN SINT-ALDEGONDE.

„Men zegt”, zoo besluit DA COSTA zijn zwanenzang
De Slag bij Nieuwpoort,

„Men zegt, dat op dien stond, bij 't dond'ren der bazuinen,
Twee groote schaduwen gezien zijn op de duinen,
De een, prinslijk van gestalte, en met de rechterhand
Geslagen op het hart en die voor God en 't land
Door 't opgetogen oog zoo wel erkenbre wonde,
Terwijl de linker, aan den halsvriend (ALDEGONDE,
In zweem en zwier gelijk) zich vasthield; beider oog
Met dankb'ren weemoed, dan geheven naar omhoog,
Dan weer omlaag gewend naar 't strand en naar die velden,
Pas van het bloed doorweekt der Nederlandsche helden”.

Ziedaar in treffend beeld u de plaats aangewezen, welke
ALDEGONDE aan de zijde van ORANJE innam in den vrijheids-
kamp onzer vaderen. Oprechte vriendschap, gevoegd bij
hartelijke belangstelling in de zaak van het verdrukte volk,
bracht beide mannen samen.

Wilt ge U het beeld van onzen held geschetst?

MEVROUW BOSBOOM-TOUSSAINT teekent hem ons in *Leicester*
in Nederland, wanneer ze de woordvoerders der verschillende
partijen op kerkelijk en staatkundig gebied ten huize van
den kanselier van Gelderland, DR. ELBERT LEONINUS, samen-

brengt. — „Toen deze edelman”, zegt ze, „den hoed affichtte, zag men een ernstig en schrander gelaat met een hoog voorhoofd, dat nog sterker uitkwam door het kort afgesneden haar, dat, als de mode eischte, naar boven opgericht was, met sterk geteekende wenkbrauwen, die zich welfden over donkere, zwaarmoedige oogen; een paar groeven onder de oogleden, enkele rimpels op het voorhoofd en eenige vermagering waren niet de *cenige* kenmerken van een eenigszins gevorderden leeftijd en zware levensondervinding. Het haar grijsde aanvankelijk, de knevels aan de bovenlip en het spitse kinvlokje droegen *mede* die tint van oudheid. De neus was in betere verhouding tot de overige trekken dan het voorhoofd en de kin was spichtig en fijn. Dit laatste wordt wel eens voor een kenmerk van schranderheid gehouden en hier althans werd die opmerking der gelaatkundigen niet gelogenstraft.” Inderdaad ALDEGONDE was een man, die, behalve nauwkeurige kennis van alle talen en eene onmetelijke geleerdheid, eene wonderlijke gevatheid in het weerleggen van zijne tegenstanders, eene bijzondere helderheid in het schrijven en eene buitengewone scherpzinnigheid aan den dag legde. — Hij was de eersteling van een geslacht, dat onder andere vormen, nog geruimen tijd eene waardige plaats innemen zou. Hij, de edelman-theoloog-philoloog, de edelman-dichter, prozaschrijver, tevens rechtsgeleerde, diplomaat, stedenbestuurder, soldaat. In 't kort, een man van grooten bedrijve, besogne en memorie, ja, singulier in alles. — Een man, wiens geheele leven één strijd was voor den naam en de zaak des Heeren, die niet zocht het genot dezer wereld, maar wien de zinspreuk, die hij zich koos, „Le repos ailleurs!” (de ruste elders) eene zaak des harten was.”

PHILIPS VAN MARNIX, Heer van Mont Sint-Aldegonde, een dorpje van Henegouwen, in de nabijheid van Charleroi gelegen, West-Souburg en Touwinck, werd in het jaar 1538 te Brussel geboren in het hoekhuis aan de straat en het plein van het tegenwoordig Museum. Hij was de jongere zoon uit het huwelijk van JACOB VAN MARNIX, Heer van

Thoulouse, commissaris-generaal der monsterring in de Ned., en MARG. D'HAMÉRICOURT. Zijn grootvader, JAN VAN MARNIX, secretaris en thesaurier der landvoogdesse MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, was met deze vorstin uit Savoye in de Nederlanden gekomen. Van aanzienlijke familie, genoot hij eene zorgvuldige opvoeding, en hoewel ons van de jeugd en jongelingsjaren van FILIPS evenals van zoovele groote mannen van dien tijd, weinig met zekerheid bekend is, dit staat echter vast, dat hij en zijn oudere broeder JAN beiden te Leuven hebben gestudeerd en dat ze zich ter voltooiing hunner studiën naar Genève begaven. Hier woonden ze de lessen bij van Calvijn, wiens huisgenooten ze eenigen tijd waren, en later die van Beza. Hier maakten ze kennis met zoovele groote mannen, die van heinde en verre gekomen waren, om den grooten Meester te hooren, o. a. met JOHN KNOX, Schotlands grooten Reformator in ballingschap. Wat zij daar hoorden, was den Roomsche opgevoeden, doch humanistisch gezinden jongelingen geheel nieuw. De consequentie der denkbeelden van die vaders der reformatie — het wonder-schoone, het massieve van de gereformeerde leer naar de grondstellingen van Calvijn maakte een overweldigenden indruk op de naar waarheid dorstende edellieden. De Heere opende hunne oogen voor Zijne waarheid, Hij leerde hun den weg der zaligheid kennen en nu konden de broeders met vrijmoedigheid zich scharen aan de zijde van de om hun geloof zoo zeer vervolgde landgenooten.

JAN de man van de daad, PHILIPS de man van het woord en de daad.

't Was op een avond, zoo vonden we vermeld, dat BEZA, die zich zeer tot den ernstigen PHILIP voelde aange-trokken, in den kleinen vriendenkring zijn leerling aldus toesprak: „Jonge vriend! gij staat aan den ingang van het leven! Dat leven schijnt U een lusthof, waarin de schoonste bloemen U toelachen, en gij — ge hebt ze voor het plukken. Maar ge weet ook, dat rozen dorens hebben; ge hebt reeds geleerd, dat geen lauwerkrans zonder strijd, geene kroon

zonder kruis verkregen wordt. Gij zult, hoop ik, nog lang hier toeven, maar dan roept u het leven, de strijd voor kerk en land, en dan wordt het de vraag, wien ge gehoorzamen zult, voor wien ge de knie zult buigen."

PHILIPS staat op; met van geestdrift gloeiend oog en vaste stem, die de anderen bezielt, roept hij uit: „Door Gods genade, ja — Hem wil ik dienen, Hem alleen, Hem met al mijne kracht. Strijden wil ik voor Zijn woord, het zuivere Woord des levens; lijden wil ik, met de arme schapen Christi en sterven zal ik, des noods zijnde, met mijnen Heiland”.

Zoo was de keuze gedaan, eene keuze beslissend voor geheel zijn volgend leven. Nog twee jaren vertoefden de broeders aan Genève's hoogeschool en na een kort uitstapje door Noord-Italië keerden ze naar het vaderland terug. Hier was echter de ontvangst niet, zooals ze die hadden mogen hopen. Hun vader was hertrouwd en verkeerde geheel onder den invloed van zijne echtgenoot, de streng Catholieke gravin MARIA DE BONNIÈRE, Vrouwe van Ogimont. Geen wonder dus, dat onze Calvinisten zich te huis niet thuis gevoelden, en slechts kort te Brussel vertoefden. JAN koos het krijgsmansleven, en vond zijne vrienden in BREDERODE, LODEWIJK VAN NASSAU e. a. PHILIPS trok naar Fransch-Vlaanderen, waar hij in de eenzaamheid zijne studiën voortzette, zij het ook onder het kruis der vervolging, gelijk o. m. blijkt uit eenen brief, welken hij Bloemaand 1561 schreef aan PETER VAN DELEN, predikant te Londen, waarin hij dezen de merkwaardige verlossing der twee predikanten van Valenciennes meldt er bijvoegende, dat hij zichzelven en zoovelen, die om 't geloof in de gevangenis geworpen waren, aan zijne voorbede aanbeval.

In Vlaanderen maakte hij kennis met de even vrome als beminnelijke jonkvrouwe PHILIPOTTE DE BAILLEUL — eene vrouw, die met hart en ziel de zaak der Gereformeerden was toegedaan — eene ijveraarster; die indruk toch maakt ze op ons, wanneer we lezen, dat ze zoowel te voet als te paard de predikatiën der calvinistische sectarissen bijwoonde

o. a. die welke gehouden werden in het huis van ANTOINE BACHELIER; dat ze die predikanten vriendelijk herbergde — eene liefdevolle echtgenoot, die straks ballingschap en lijden en de berooving harer, goederen met haren ALDEGONDE zou deelen. „Zoo was voor hem zelf die tijd van afzondering alleszins gezegend. De talenten, alvorens uit te blinken, konden eenigen tijd van rust en oefening genieten; de vastheid van beginselen en overtuiging, door lijden beproefd, nog sterker, de geleerdheid degelijker worden; het geloof, door het kruis der vervolging gelouterd, vaster wortel schieten. Wat in hem was, wat hem bezielde, zou stormen te verduren hebben, het moest daaronder niet licht bewogen worden als een baar der zee, maar zijn als eene rots in het midden der golven.”

Na vijf jaren van voorbereiding zien we hem omstreeks 1565 meer op den voorgrond treden, door der tijden nood gedrongen. Hij stelde zich toen in betrekking met den Adel, wat hem door bemiddeling van zijn broeder gemakkelijk viel. Van dat oogenblik, geene gebeurtenis van eenige beteekenis waarbij ALDEGONDE niet is betrokken, zoowel op staatkundig als kerkelijk terrein. Te Breda, waar hij zich vestigde was zijn huis menigmaal de veilige schuilplaats voor vervolgte predikanten en voortvluchtige geloofsgenooten. Verschillende bijeenkomsten hadden er plaats o. a. eene van Gereformeerde ouderlingen en die van de Augsburgsche confessie tot verkrijging van eenheid op het punt der belijdenis, en eene van Edelen, die de voortzetting was van de vergaderingen te Spa en te Brussel in Aug. en November (1565) gehouden. Voor den adel toch dreigde een dubbel gevaar. Het volk, dat lang geduldig had gedragen, geleden, doch, dat nu door de verscherping der plakaten (17 Oct. '65) tot opstand en wanhopig verzet geprikkeld werd, bedreigde de eenzaam gelegen sloten en onbeschermden kasteelen. De hebzuchtige, roofgierige Inquisiteurs, door de onbegrensde volmacht hen verstrekt schier alvermogen, sloegen begeerte blikken op hunne goederen, terwijl veel aanzienlijke hovelingen gebelgd waren over de achterstelling bij vreemde-

lingen aan het Hof te Brussel. In vereeniging zochten ze kracht. Naast den bond van kooplieden en burgers ontstond de Adelbond, het grootsch ontwerp van LODEWYK VAN NASSAU, den wapenheraut der vliesridders, NIC. DE HAMES, de gebroeders ALDEGONDE, GILLES DE CLERQ. — Deze bond plaatste zich deels uit eigenbelang aan het hoofd der beweging. Te St. Truyen werden de Statuten, door ALDEGONDE ontworpen, goedgekeurd en levendig toegejuicht. Met alle krachten de Inquisitie tegengaan en de privileges gehandhaafd te zien, dat was het doel. In alles getrouw aan den koning tot den bedelzak — dat was de leuze, het geuzennapje — het insigne! 't Stuk ging van hand tot hand en telde in korten tijd honderden ondertekenaars voor wie MARNIX' woorden als uit het hart gegrepen waren. Twee maanden later werd de Landvoogdesse het eveneens door ALDEGONDE opgestelde, bekende smeekschrift door 300 edelen overhandigd. Een tijd van verademing scheen te volgen. De edelen, door beloften tevreden gesteld, hadden hun doel, de beveiliging hunner goederen bereikt — het meesterstuk van staatkunde en vrijheidsliefde spat uiteen. Vele leden treden uit, uit vrees, uit eigenbelang of uit liefde tot de Catholieke kerk. Nu sluiten de getrouwen zich nauwer aanéén. BREDERODE zamelt reeds gelden in voor één gewapend verzet. ALDEGONDE is zijn penningmeester.

Intusschen is deze op kerkelijk terrein niet minder ijverig bezig geweest. Ook daar deed hij zijn invloed gelden, een invloed, die een natuurlijk gevolg was van zijne wetenschappelijke ontwikkeling en innige christelijke overtuiging. Toen in Juli '66 de kerken onder het kruis, te Antwerpen in Synode bijeen, besloten tot het overzien der confessie, benoemde ze ook ALDEGONDE, ofschoon geen kerkelijk persoon, in de commissie daartoe.

Evenals te St. Truyen spoorde hij ook door scherpe adviezen hier aan tot het nemen van zulke maatregelen, waardoor het meer beslist en beslissend optreden der kerken bevorderd kon worden. Tot het eerste behoort de hagepreek,

tot het tweede de kerkelijke politieke bond der consistoriën, waarvan de stichtingsacte door ALDEGONDE werd ontworpen.

De prediking was tot nu, steeds in 't geheim, bij nacht en ontijden gehouden. Behalve het lastige kon daaruit voor de kerken ontspruiten ten eerste: er kon geene tucht geoefend worden op leer en leven der predikanten, wat toen inzonderheid noodig was, daar de leeraars meest uit de Catholieke kerk overkwamen, en ten tweede: de vijanden, door het geheimzinnige gesterkt, hadden ruimschoots gelegenheid, die geheime prediking te beschuldigen van allerlei oproerige en onchristelijke strekking te hebben. Op voorstel van ALDEGONDE besloten nu de kerken bij „gemeen accoord” en na rijp beraad van de leeraars en ouderlingen der gemeente, dat voortaan de prediking in het openbaar zoude gehouden worden.

„De openbare preek!

En op die prediking, die versche wedergeving,

Van 't levend Bijbelblad, was in het land een beving,

Een koking als der zee vernomen.”

De beeldenstorm!

Niet op bevel of met afspraak (en hierin verschilde de hagepreek van den beeldenstorm) neen, maar tengevolge eener sterke impulsie, waarbij men van tijd en gelegenheid geen meester bleef. In een onbewaakt oogenblik greep het volk te Antwerpen en elders naar hamer en houweel en werden de beelden en 't kerkgeraad afgeworpen en vernield onder het aanheffen van DATHEEN's lied:

Onse Godt woont in den hemel voorwaar,

Hij maakt en doet alles in 't openbaar,

Wat hij wil in de landen.

Maar aller Heidenen afgoden zijn

Niet dan goud en zilver, gelouterd fijn

Werken der menschenhanden.

Niet te vergeefs had men het volk geleerd, dat men in de kerken de beelden ook als boeken der leeken niet lijden mag. Door de omstandigheden werd men gedwongen tot

openbare prediking en derhalve gedrongen tot aanvankelijke schoonmaak.

Het oordeel over die afwerping der beelden moge verschillend zijn, al naar gelang het standpunt waarop men zich plaatst.

DA COSTA spreekt zelfs van:

. . . . . „Een schaar,
Men weet niet door wat geest gedreven of vanwaar
Vergaderd, had op eens bewustelooze handen
Aan beeld of kunst gewaagd van kerk en kloosterwanden,
En 't zij haar ijver of haar plonderlust gekoeld
Als met der stormen vaart.”

De Calvinisten van dien tijd zagen dat zoo erg niet in. Zij beschouwden die afwerping der beelden nu het toch geschied was, als eene noodzakelijkheid, als iets zeer natuurlijks. Het was in hunne oogen een werk der goddelijke voorzienigheid, waarbij de hand des menschen slechts instrument was. De overheid had die beelden weg moeten nemen, en waar deze nalatig was en bleef, daar moest het volk wel handelend optreden. De eere Gods toch was er mede gemoeid. De godvruchtige overheid, als CULEMBORG, BREDERODE, ORANJE hebben het beeldbreken op hunne goederen dan ook verwilligd met ja en amen zeggen, al hebben ze er ook niet aan mede gedaan 't Is waar, later is dat oordeel wel eenigszins gewijzigd, vooral ook tengevolge van de houding van sommigen voor den bloedraad, waar de vraag gold of zij persoonlijk en daadwerkelijk hadden meegeholpen en waar het een maatregel van gepaste voorzichtigheid was de beeldstormers niet te verdedigen of in bescherming te nemen — terwijl toen later de overheid zelf aan het werk toog, een zekere weerzin tegen de „Geuserie” op den voorgrond trad — ALDEGONDE achtte geen gevaar, waaraan hij zich blootstelde. Hij zoude pleitbezorger der beeldbrekers worden en deze hadden wel bij slechter advocaat kunnen belanden. Door den beeldenstorm toch was niet alleen de hoop op eene vereeniging van Gereformeerden en Lutheranen voor goed vervlogen, maar kreeg

ook de zaak der Gereformeerden den schijn van oproer en muiterij. Graaf JAN VAN NASSAU, die persoonlijk zich gaarne warmde aan een vuurtje van beelden en ander Roomsche kerkgeraad gestookt, schreef nu aan zijn broer LODEWIJK: „dat de Duitsche vorsten, die toch al tegen het Calvinisme ingenomen waren nu stellig de reeds toegezegde hulp zouden inhouden.” ALDEGONDE doorzag dit alles en daarom trachtte hij den verkeerden indruk uit te wisschen. Eene gereede aanleiding daartoe bood een geschriftje van een Martinist. Deze wilde bewijzen, dat men wel gedenk- of getuigenisbeelden mag hebben, maar geen om die te aanbidden en dat het afwerpen der beelden alleen de hooge overheid geoorloofd was. Hij begaat daarbij de onhandigheid om zijne voorbeelden uit de Schrift te zoeken en noemt o.a. de koperen slang; het altaar door Josua opgericht; Eben-Haëzer; het altaar opgericht in het Overjordaansche, Naämans aarde; Castor en Pollux op Paulus' schip, en eindigt zijn betoog aldus: „Al wat Mozes, de ordentelijke overheid beveelt, dat duiden de beeldstormers op het gemeene volk, dat stormet die beelden uit moetwil en zij kunnen niet een „Vader ons” bidden, maar in 't Oude Testament en andere Kerkhistoriën staat geschreven, dat niet de dolle hoop maar de overheid als Coninck JEHU, JOSIA, HISKIA ze afgeworpen hebben”.

Hoe gebrekkig ook in opzet en ontwikkeling, toch had dat geschrift een schijntje van waarheid en daarom greep ALDEGONDE naar de pen. Reeds vroeger had hij blijk gegeven die vaardig te kunnen hanteeren, zoowel in zijn: *Verloofte der Kerken van Christi* en in zijn smeekbrief aan Keizer MAXIMILIAAN II.

Achtereenvolgens verschenen nu een drietal brochures, waarin hij het goed recht der Gereformeerden bepleit en de afwerping der beelden op grond van Gods Woord verdedigt. In „Van de Beelden afgeworpen in de Nederlanden in Augustus 1566,” weerlegt hij punt voor punt de assertie van den Martinist, wat iemand met zulk eene grondige kennis der schriften gemakkelijk vallen moest. Reeds deze eerste brochure draagt

den stempel van al Marnix' strijdschriften: groote historische kennis, gemakkelijkhed van uitdrukking en eene onder soms bijtende ironie kwalijk verborgen heilige verontwaardiging. „Wel”, zoo zegt hij, „de sterke Bewijzer, stort al met eenen zijn bitteren moet uit tegen degenen die vijftig jaren lang eene gedurige vervolging geleden hebben, en haar liever ter dood lieten brengen, dan dat zij hun zelve met eenige afgoderij besmet zouden hebben, en dat volk zou met verachting van de overheid de beelden uitgestormt hebben op aandringen der predikanten, neen, geenszins, maar door een onbedwongen ijver hebben zij allen menschen willen te kennen geven, dat het hun leed was alle die afgoderij, die zij zoo menig jaar met groote lastering en verachting des naams Gods hadden bedreven. Maar die dolle hoop — kan geen „Vader ons” bidden — geen wonder, zij hebben ook niet zooveel leeraars als de kleine luyden van zijn gezindheid, die kunnen wel alle geschikte en geleerde doctoren zijn, immers zooveel beelden men snijden of schilderen kan zooveel leeraars — ons gemeene volk heeft evenwel zooveel boeken niet als gedenkbeelden om hun memorie daarbij te oefenen. — En wat dien *dollen* hoop betreft, willen we maar niet zoolang met antwoord wachten tot de stercke Bewijzer toont wel bij zinnen te zijn? — Maar” en hiermede eindigt ALDEGONDE, „het is een vermetel ende opgeblazen oordeel van degenen die in het gericht Gods treden, ende en schromen zich niet de levende beelden Gods des Heeren, haer eygene broeders en lidmaten Christi Jesu wreedelijk te verdoemen, die God nogtans niet verdoemd.” —

Kort daarop verscheen in de Fransche taal een historisch overzicht van hetgeen op het punt van religie in 1566 was geschied, voor het meerendeel eene omwerking van, eene nadere toelichting tot bovengenoemd werkje — dat tevens als apologie dienen moest. In dit Waarachtig Verhaal, een model van historiebeschrijving, schildert ALDEGONDE met levendige kleuren den ellendigen toestand, waarin het land door de Inquisitie gebracht was. Geheele landstreken ontvolkt, kasteelen vervallen tot ruïnen, de nijverheid verplaatst naar

het buitenland, meer dan honderdduizend menschen door beuls handen omgebracht in dit kleine land! — Verder behandelt hij zeer uitvoerig het ontstaan en de werkzaamheden van den Adelbond, het overhandigen van het smeekschrift en ten slotte bespreekt hij den beeldenstorm en verklaart openlijk, dat ze komt voor rekening der gezamenlijke Calvinisten.

De aanhalingen uit de H. S. en de Kerkvaders toonen eene belezenheid aan, die verbazing wekt. Dit werkje is dan ook in expositie, stijl en strekking niet alleen een sieraad onzer letterkunde, maar mag gerekend worden onder de beste bronnen voor de kennis van dat zoo belangrijke tijdvak onzer geschiedenis.

ALDEGONDE had evenwel nog een pijl op zijn boog, een pijl, waarvan iemand getuigt: „dat hij geslepen was op de rots eener innige overtuiging met al de kracht, die het geloof schenkt”. Een pijl, niet afgeschoten door een man in zijne eenvoudigheid, maar met vaste hand en juist mikkend oog, en die eene doodelijke wonde toebracht aan bijgeloof, priesterheerschappij en priesterbedrog.

Het was de derde bundel, waarin ALDEGONDE nu niet verwerend maar aanvallend optrad.

Wij bedoelen zijn meest bekende werk: „De Biënkorf der H. R. Kerk, welke is een clare en grondelicke uitlegging des Sendsbrief van Mr. GENTIANUS HERVET; nu corts uitgegaan in Francoys ende in 't Dietsch geschreven aan alle afgedoelden van den Christen gheloove:

Leser, leest met vliet, hier zulde zien en merken

De wijsheid en 't verstand der Lovenensche klerken.”

Zooals reeds uit den titel blijkt, gaf zekeren Zendbrief aan alle Protestanten gericht door een REIMSER kannunnik, Mr. GENTIANUS HERVET die in 20 art. de macht, autoriteit en waardigheid der H. R. Kerk had uiteengezet ALDEGONDE aanleiding tot het schrijven van dat strijdschrift, een boek van meer dan 500 bladz. ALDEGONDE houdt zich alsof de bewijsgronden van HERVET veel te zwak zijn, zoodat hij als geloovig zoon der kerk zich geroepen voelt, ja, zich verplicht

acht, hem te hulp te komen. Een vriendendienst, die den schrijver van den Zendbrief stellig niet bijzonder aangenaam zal zijn geweest. Tot op de laatste bladzijde blijft hij op onverbeterlijke wijze in zijne rol en toont hij met alles wat tot den Roomschen eeredienst behoort goed op de hoogte te zijn. Te Leuven was hij in die geheimen ingewijd. In eene quasi nederige en ootmoedige opdracht van zijn boekje aan den bisschop SONNIUS roemt hij diens slimheid, omdat hij door het dooden der Protestanten zich de moeite bespaard heeft, hen uit de Schrift te weerleggen. Dat dooden is dan ook verre weg verkieselijker aangezien de Roomsche geestelijkheid in 't weerleggen niet sterk is, „overmits een getijdenboek met een canneken goeden Rijschen wijn Uwe Eerwaardigheid lichterlijk vergenoegen kan.” Wanneer die trouwe zoon der Kerk dan ook denkt voor welke groote gevaren de bisschop de H. Kerk behoed heeft, roept hij met geveinsden schrik uit: (en deze aanhaling diene tevens tot proeve van stijl en taal)

„De misse, de misse, zegge ick, ja, die heilige lieve Misse lag so cranck, dat men alreede haar Requiem begon te singen. De Santen kregen geen vette offerande meer — ja, men begon alreede hare beelden van de altaren af te werpen. De aflaten en Pausbullen konden niet meer gelden. Daarentegen men hoorde niets anders so binnen als buiten de steden, noch las ook iets dan den Bijbel of St. Paulus, men wilde anders niemand aanbidden dan God alleen; geen middelaar hebben dan Christus Jezus; geen troost noch toeverlaat dan in zijn satisfactie ende voldoeninge; geen roem dan in Zijn cruijs en in zijn lijden en sterven; geen sacramenten anders dan doop en nachmaal ende deselve nog zeer slecht en simpel, zonder eenige stacie of fraijigheid, zonder bezwering des duivels, zonder speeksel, zonder zout of smout.

Men kende maar een Hoofd der Kerken JEZUS CHRISTUS, summa summarum, men wilde een heel nieuwe reformatie inbrengen, die bij de H. R. Kerk, noch bij onze vaders ooit gezien was. Men wilde het alles weder brengen op de oude plooi van de Apostelen en de Evangelisten. Och, wat

een jammer, wat een last ende verdriet haddet geweest voor onze lieve moeder de H. R. Kercke ende al hare goede ondersaten. 't Hartken klopt haar nog als zij daar slechts van hooren vermanen. Maar gedankt zij onze lieve Vrouwe van Antwerpen, van Waveren, van Halle, en die van de Zeven Weeën te Leuven en die van de Zeven Eiken in Vlaanderen, daar heeft Uwe Eerwaardigheid wel intijds bij geweest met alle vlijt en arbeid. Zij heeft de Inquisitie in het land gebracht, de Spanjaards ingevoerd, de Geusen verjaagd, de heeren gevangen, den adel en de burgers gebannen ende op de vleeschbank gebracht, 't vuur en 't zwaard tot een teeken der victorie opgesteken en in alle hoeken galgen opgericht, 't nieuw Evangelisch bloed vergoten!"

Op deze wijze gaat de schrijver voort en geeselt de Roomsche Kerk onbarmhartig, in haar priesters, in summa „alle den geschoren hoop" — in haar leerstellingen, sacramenten, ceremonies.

Het is alles afbreken onder den schijn van opbouwen, aanvallen onder den naam van verdedigen.

Het weerleggen van den ketter geschiedt door tegenover wel aangevoerde gronden iets nietigs te stellen, terwijl het bewijzen insgelijks gevoerd wordt door voor iedere instelling, waarvan de rechtsgrond moet betoogd worden, bloot aan te voeren: „de kerk heeft het zoo gedecreteerd!" Bovendien vergeet de schrijver niet telkens (met bittere ironie) er aan te herinneren, dat de Kerk een machtig argument in haar voordeel heeft en waarvan de Leuvensche doktoren een kwistig gebruik maken. Het is het „argument van den mutsaard," — ende daarom, lezen we „zoo de Kerk iet ordonneert en gebiedt, dat tegen de Schrift strijdt, men zal de Schrift een eerlijk paspoort geven, en veele goede nachte seggen, en de Heilige Kercke als een clisse aanhangen, want de Schrift en can zich niet weeren, maar de heilige Kerk can een man aan de staak brengen." Ten slotte geeft de schrijver in een twaalfstal capittelen reken-schap en uitlegging, waarom hij zijn boek „Bijenkorf" ge-

noemd heeft. 't Was namelijk om aan te duiden, dat gelijk eene honigbij, niet alleen uit ééne bloem, maar uit verscheidene haren honig zuigt, alzoo de R. C. Kerk niet op eenerlei schrift, Bijbel, concilie of decreetboek steunt, maar dat zij uit elk in het bijzonder gebruikt, wat haar het meeste voordeel aanbrengt.

ALDEGONDES wapen is de spot, bittere spotternij, nu eens geestig, dan ruw en grof. Een bekend criticus BUSKEN HUET, zegt dan ook: „MARNIX scherts is de scherts van een' haai. Zij laat twee rijen scherp gepunte tanden zien, zoodat de Nederlandsche Gereformeerden van dien ouden tijd zenuwen van ijzer en staal gehad moeten hebben om deze parodie van het pausdom te kunnen verdragen!” En dat ze zich in het bezit van zulke zenuwen mochten verheugen, wij kunnen het gemakkelijk aantoonen: de Bijenkorf toch werd gelezen, werd verslonden. ALDEGONDE's arbeid opende menigeen de oogen. Sedert 1569 verschenen meer dan dertig drukken, soms 2 en 3 in een jaar.

De vraag is gedaan of die luchtige, die spottende toon aan een zoo teer onderwerp paste en een man als ALDEGONDE voegde. Het is waar, wie nu de Bijenkorf leest, zal menige bladzijde met een gevoel van onvoldaanheid omslaan, zal tal van uitdrukkingen ontmoeten op de grens van het profane.

Men moet echter niet vergeten, dat ALDEGONDE schreef voor het volk in 1566, schreef met een van verontwaardiging vervuld gemoed bij het gezicht van de rookende brandstapels, en boomen waaraan de lijken zijner geloofsgenooten gerist hingen. 't Was hem er niet om te doen, zoo als bovenstaande criticus wel keurig doch onwaar beweert, om met nauw verholen vreugde, onder wat theologischen schimp onze lieve Moeder, de H. R. K. op de pijnbank te leggen, alsof zij eene heks ware, wier rijden op bezemstelen, naar den Roomschen Bloksberg, door folteren tot bekentenis gebracht moest worden, om wanneer men daarna de rivierkuur der grijnzende vroolijkheid op haar toepast uit haar

bovendrijven haar schuld te bewijzen. Neen waarlijk niet. ALDEGONDE had verhevener doel. Hij behoorde niet tot die afbrekers van den godsdienst, die wanneer men hun scherts, ironie of satire wegdenkt, waarmede zij het hart trachten te veroveren, een akelig ledig achterlaten bij hun afbreken, zooals o. a. VOLTAIRE, ROUSSEAU, MULTATULI, NIETSCHE, e. a.

Bij ALDEGONDE is de scherts, als de donker gedoezelde achtergrond, waardoor het beeld der waarheid te helderder uitkomt. Laat men die scherts weg, men houdt eene heldere uiteenzetting van de leer der Gereformeerde Kerken over, vandaar dan ook dat, moge het ongeloof hem een dweeper, een fanaticus noemen, onze mannen met VOETIUS aan het hoofd (in de Exercitia piëtatis) omstandig beweren, dat die schrijftrant geoorloofd, betamelijk en nuttig was; daarbij welk een moed behoorde er toe, om zoo te schrijven in den bloedigsten tijd van ALVA's schrikbewind. Die moed werd ruimschoots beloond. In 't Noorden gingen juichkreten op. Het boek werkte krachtiger nog dan Calvijns werken. „Men meende er het gegrijs in te hooren van alle door ALVA afgehouden hoofden.” In 't Zuiden werd een kreet van verontwaardiging vernomen. De lafhartige Bisschop van Roermond van der LINDE of LINDANUS, koelde zijne wraak aan een honderdtal exemplaren, welke hij 's nachts te Well aan de oevers der Maas liet verbranden.

Reeds in 1567, kort na den dood van zijn broeder JAN, te Austruweel 13 Mrt., verliet ALDEGONDE met vrouw en twee kinderen het land. Hij trok naar Embden, die „herberghe van Gods verdrukte gemeente” die

„Als een moeder in haar schoot
Ballingen verborg in nood
Hollands toevlucht, Brabants schuil.”

Met open armen werd hij hier ontvangen. Hij vertoefde in Oost-Friesland tot het einde van 1568 en was veelal de gast van den Edelen DROST UNICO MANNINGA te Lützburg bij Norden. Tot de gemeenschap der kerk was hij toegetre-

den en onder degenen, die op de wekelijksche of veertien-daagsche bijeenkomsten der gemeente, „profecijen” genoemd, tot aller stichting een gedeelte der schrift verklaarden, vinden we ook den Heer van St. ALDEGONDE vermeld. Hier schreef hij namens de Embder gemeente twee brieven aan PIETER CARPENTIER, Rector van het Gymnasium te Norwich: „Des Heeren van Aldegondes advies aangaande den twist in de Ned. Herv. gemeente te Londen in Engeland (anno 68)”. De uitgewekene Gereformeerden, die onder ELIZABETH, wel vergunning hadden verkregen tot het houden van bijeenkomsten, maar niet onder eigen toezicht en onafhankelijk van de Staatskerk, hadden langzamerhand hun aanvankelijk protest laten varen en enkele gebruiken, voornamelijk bij den doop, uit die Staatskerk overgenomen. Sedert 1564 was daarover verdeeldheid ontstaan tusschen de eerst en de later aangekomen Calvinisten. GODFRIED VAN WINGEN, een Luikenaar van geboorte, die in nauwe betrekking had gestaan tot à Lasco, plaatste zich aan het hoofd der beweging, en toen in 1566 nieuwe vluchtelingen, krachtige en krachtig reformeerende loten van den gereformeerden stam, aankwamen kreeg de oppositie grooter omvang.

Het consistorie besloot deputaten te zenden naar de kerken van Genève, Bern, Lausanne, Zurich, Heidelberg en Embden, om breeder verslag van alles te geven, die van Norwich o. a. den bekenden HERMAN MODER. Zij hadden bij zich een in 27 art. vervat rondschrjven over de christelijke vrijheid in kerkelijke zaken en over het gezag der overheid. ALDEGONDE plaatste namens die van Embden zijne beschouwing naast die art. en hoewel slechts dertig jaar, geven die kantteekeningen blijk van ervaring en kennis, eigen aan rijper leeftijd. Ook voor dezen tijd hebben die adviezen hunne beteekenis behouden.

Lang zou ALDEGONDE niet te Embden vertoeven. Was hij in 1568 (17 Augs.) bij vonnis van ALVA uit het land verbannen met verbeurdverklaring van al zijne goederen. Zijnen vrienden wilde hij geen' overlast aandoen, maar in eigen onderhoud voorzien. Welkom was hem dan ook eene roeping

naar Heidelberg, waar de keurvorst FREDERIK III van de Paltz hem aanstelde tot hoofd en raad der opperkerkeraad, eene soort ministerie van eeredienst, dat uit 3 kerkelijke en 3 wereldlijke leden bestond en waardoor alle kerkelijke aangelegenheden, die in de Paltz voorvielen, werden behandeld. Nu begon eerst recht een zwervend leven. ALDEGONDE bezoekt de gemeente, neemt zitting in de verschillende Synoden. Nu is hij te Heidelberg, dan te Wesel of Keulen. Tot de gewichtigste posten roept men hem, in de moeilijkste gevallen wint men zijn raad in. Te midden van deze beslommeringen vergeet hij zijne trouwe vrienden te Embden niet. Uit Keulen schrijft hij een roerend schoonen troostbrief. Ook vergeet de Geuzenpenningmeester zijne verdrukte landgenooten niet, maar treedt met Ds. CASPAR VAN DER HEYDEN te Frankendaal in onderhandeling, tot het doen van een schriftelijken voorslag aan die van Embden ter oprichting van eene beurs voor de verstrooide Nederlandsche Gemeenten, om daaruit de noodige handreiking te doen inzonderheid aan behoeftige kerkedienaren en andere bekwame mannen ten einde men zich bij voorkomende gelegenheden van hen zou kunnen bedienen; — eene instelling die nu nog bestaat onder den naam „Vreemde diaconie.” In 1571 droeg de Synode te Embden hem op eene historie te schrijven van de dingen, die sommige jaren herwaarts geschied zijn en voornamelijk van de dingen, die de oprichting der kerken, de vervolging enz. betroffen. ALDEGONDE neemt die opdracht aan, — doch hoe groot historicus hij ook was — voor dien arbeid zouden de tijdsomstandigheden hem geene rust laten. Hij had eene andere roeping te vervullen. Op een zijner reizen ontmoette hij ORANJE.

ORANJE en ALDEGONDE!

Wat zal er bij die ontmoeting in het hart van beiden zijn omgegaan. Voor '66 hadden ze elkander vaak gezien, doch toen liet de verhouding veel te wenschen over. Zou nu ORANJE ALDEGONDE zijn ongeduldigen ijver verwijten, die al zijne plannen zoo jammerlijk had verijdeld? En ALDEGONDE — zou hij ORANJE nu zijne huiverende hoogheid ver-

wijten, die de goede zaak had doen verloren gaan? Zou ALDEGONDE nu nog gedenken aan Austruweel, waar, bij dien mislukten tocht naar Walcheren zijn broeder JAN zoo ellendig werd vermoord onder de muren van Antwerpen, in het gezicht van den Prins, die geene poging in het werk stelde om hem te redden; ook niet toen de Vrouwe van THOULOUSE met loshangende haren hem te voet viel en hem smeekte haren man ter hulp te snellen; die zelfs de poging tot verzet verhinderde, omdat ze niet met zijn politiek inzicht strookte?

Neen — niets van dat alles. ORANJE is niet meer de aristocraat, die met alle partijen in vrede wil leven, om zoo het gunstige oogenblik af te wachten.

In zijn hart is eene andere overtuiging gerijpt. Hij is zich bewust wat hij wil. Van enkel politicus is hij geloofsheld geworden en daarom — legt dan ook nu de volksman vol vertrouwen zijne hand in die van den man des volks — God had ze samengebracht. Nu verstonden zij elkander. Op ORANJE was het oog gevestigd en ALDEGONDE stond hem terzijde al raadsman en vriend.

Groot is de invloed geweest, die deze vurige Calvinist op den Prins heeft uitgeoefend. Aan de hand van ORANJE heeft ALDEGONDE gewerkt; in gezelschap van en in samenwerking met hem zal hij, onder 's Heeren zegen, de verlossing dezer landen leiden, maar toch ook van tijd tot tijd op eigenaardige wijze zelfstandig optreden.

Zoo was de eerste zege, in '68 bij Heiligerlee behaald, duur gekocht:

Graaf Adolf is gebleven

In Friesland in den slag.

En na dien zege, hoe donker zag het er uit. EGMOND, HOORN en zoovele edelen meer, onthoofd. Prins WILLEM's eerste veldtocht totaal mislukt na de verstrooiing van COQUEVILLES troepen en LODEWIJKS nederlaag. Het groote leger van den Prins, hoe wonderbaar ook over de Maas getrokken, hoe moedig op den vijand ingedrongen, zonder overwinning, ja zonder strijd ontbonden. De moed is gezonken. De balling

ziet in wanhoop uit naar een ander vaderland. Die blijven, buigen, onder 't lijden als verdoofd, den nek onder 't loodzware juk. ALVA jubelt: „ze zijn verslagen en van honger stervend weggedropen!”

O! 't was in Neerland nacht, van uur tot uur verdikking
Der tastbre duisternis en van rondom verschrikking,
Ook over Nassau's erf en Dille's oeverslot
Scheen op dien nacht van leed en ongena van 't lot
Geen morgen denkbaar meer, — voor tranen en gebeden
De nadring tot Gods *hart*, waar 't mogelijk, afgesneden,
En op herademing de laatste hoop verbeurd.

In dien stik donkeren nacht nu ziet ALDEGONDE licht, een oogenblik is het hem helder voor den geest. 't Volle, 't aangedane hart vloeit over van troost. 't Stort zich uit in een lied des geloofs. „Getroffen door de zedelijke verslapping der Nederlanden, die korts te voren, zoo fier en vol geestdrift waren zegt Quinet, (de enthousiastische levensbeschrijver van ALDEGONDE) tast Marnix in het diepst van zijn gemoed, om er tonen uit op te delven, die tot het hart der verdoofde menigte kunnen doordringen en hij vindt een volkslied bij uitnemendheid, het Wilhelmus lied, die machtige wapenkreet in geheel den Spaanschen krijg. „Dat begeesterend lied, dat neerslachtigheid weer ophief tot vertrouwen, dat verslagenheid troostte en bemoedigde, dat gestorven hope weder uit den doodslaap opwekte en herleven deed, dat daarenboven prikkelde en aanvuurde tot fellen kamp, dat de spieren stevigde en verstaalde in de bloedige worsteling, dat als de hoogklinkende psalm der victorie heenruischte over de met lijken bedekte velden, waar de oranjebanier de zegepraal der Nederlandsche zaak verkondigde.

Op den klank van dat lied doorkliefd en de Nederlandsche schepen de golven van de Zuiderzee tot den Zuiderocean en klampten er in de zestiende en zeventiende eeuw den vijand mede aan boord*). Langen tijd waren er, die het in

*) Hofdijk.

twijfel trokken dat ALDEGONDE de dichter van het Wilhelmus geweest zou zijn. Liever schreven ze het toe aan den bekenden Libertijn DIRK VOLKERTS COORNHERT. Het ingestelde onderzoek (o. a. door Dr. SCHOTEL) heeft aan het licht gebracht, dat niemand anders dan MARNIX de dichter is geweest. Uit alles blijkt, dat de vervaardiger een edelman is, die ORANJE niet alleen als zijns gelijke mocht toespreken, maar die hem hoogacht en vurige liefde toedraagt, en die hem dan ook met vrijmoedigheid in eigen geloofsbelijdenis, het geloof predikt; die op hope tegen hope gelooft aan de redding van het vaderland, doch die daarom toch niet den verschuldigten eerbied aan den koning van Spanje, als zijn wettigen Souverein uit het oog verliest. Wat evenwel sterker voor ALDEGONDE spreekt, het is de dogmatiek van het Wilhelmus, een dogmatiek, die Coornhert steeds verfoeide. De oudst bekende uitgave is die, welke voorkomt in het Geusenliedboek van 1581, waar het tot opschrift heeft: „Een nieu Christelick liedt gemaect ter eeren des Doorluchtigsten Heeren, Heere WILHELMUS Prince van Orangien, Grave van Nassou, Patris patriae, mijner Genadigen Vorst en Heer. Waarvan de eerste capitael letteren van elk veers sijner Furstelicke Genade name metbrengen.

Wat de melodie betreft: In de 15de eeuw werd door het volk een lied gezongen: „die vogelkens in der mutten”, dat door de aantrekkelijke melodie, bijzonder in den smaak viel. In de verzameling „Niederländische Volkslieder van HOFFMANN VON FALLERSLEBEN” treft men het aan. Op die zangwijze werd in de zestiende eeuw in Duitschland een loflied gezongen op KAREL V: „Jetzund so wollen wir singen” en in Frankrijk en Vlaanderen een op de belegering van Chartres door CONDÉ: „A la folle entreprise du prince de Condé.” Dit had tengevolge dat boven sommige uitgaven staat op de wijs van „Charles” en boven anderen op de wijs van „Chartres”. Op deze door gansch Neerland bekende melodie schreef ALDEGONDE „dien alarmkreet, het ballingslied van den vorstelijken zwerver, die zich nu tot het volk wendt

en niet meer tot den adel; den zang van den armen geus; het lied der berusting na de geleden nederlaag, maar tevens der bemoediging tot eene toekomstige overwinning. Troostlied in druk; gebed voor den armen krijgsman; zang der hope op God bovenal; een veldpsalm; een lied van DEBORA in het barre Noorden."

Schoon is de aanhef, waardoor het volk als 't ware gedwongen wordt, het oog te vestigen op den Prins. Hij staat nog, terwijl alles hem ontvalt. Standvastig in tegenspoed, vrij onversaagd, als een held zonder vreeze, welbewust van zijne zaaksgerechtigheid."

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ick van Duitschen bloed
Den Vaderland getrouwe
Blijf ick tot in den dood.

Schoon zijn de coupletten, waarin de dichter, ORANJES vurige liefde tot land en volk schetst, nadat hij vooraf al den nadruk gelegd heeft op zijne hooge positie. Edel en hooggeboren, van Keizerlijken stam, een vorst des Rijks geboren. Neen, ORANJE is geen fortuinzoeker, geen berooid edelman, die niets heeft te wagen en alles te winnen. Zuivere liefde drijft den Prins, zoodat hij kan zeggen:

Niets doet mij meer erbarmen
In mijnen wederspoet,
Dan dat men ziet verarmen
Des Konings landen goed.
Dat U de Spanjaards krenken
O Edel Neerland soet,
Als ik daaraan gedenke
Mijn edel hert dat bloedt.

Oorlof, mijn arme schapen,
Die sijt in grooten nood,
Uw Harder sal niet slapen
Al zijt gij nu verstrooid.

Tot Godt wilt U begeben
 Zijn heilzaam woord neemt aan.
 Als vrome christen leven,
 't Zal hier haast zijn gedaan.

Schoon ook die, waarin de belangeloosheid en de zelfverloochening van den Prins in herinnering wordt gebracht, die lijf en goed altesamen niet verschoond had, doch die hier geen ander loon verwachtte dan:

Na 't suer sal ik ontvangen,
 Van Godt mijn Heer dat soet,
 Daarna zoo doet verlangen,
 Mijn Vorstelijk gemoet
 Dat is, dat ik mag sterven
 Met eeren in dat veld
 Een eeuwigh rijk verwerven
 Als een getrouwen helt.

Schoon, dat zesde, zevende en laatste couplet, waarin de Prins zich wendt tot zijn God, indrukwekkend door kalmte en eenvoud van uitdrukking:

Mijn schild en mijn betrouwen,
 Zijt Gij o God mijn Heer
 Op U, so wil ik bouwen,
 Verlaat mij nimmermeer
 Dat ik toch vroom mag blijven,
 Uw dienaar 't allerstond.
 De tirannie verdrijven
 Die mij, mijn hart doorwondt.

Eenvoud ook in die schoonste coupletten, geen verhevenheid van gedachte, geen sieraad van beelden. Alle kunst is er vreemd aan. 't Is zoo uit het hart gevloeid en spreekt tot het hart en daardoor was het de tijden door, trots alle navolgingen en omwerkingen, de meest geliefde vaderlandsche zang. „Van 1568 af,” zegt Hofdijk, „ruischt en bruist het door heel onze geschiedenis met vollen toongalm.

't Is een volkslied, zoo als geen enkelen natie er een bezit en had ALDEGONDE nooit iets anders gewrocht dan dit politiek manifest, hij zou alreede onder de helden van den vrijheidskamp eene ereplaats innemen."

't Jaar 1572 brak aan. 't Eerste morgenrood der vrijheid schemerde. Door het beleid van LUMEY en de RIJK was den Briel ingenomen en weldra:

Seven kleijn en vijf steden groot
Sijn ingenomen sonder stoot
De Geusen zijn er ingelaten.

En als straks ALVA heentrekt om Bergen in Henegouwen te ontzetten, dat door LODEWIJK van NASSAU en DE LA NOUE bij verrassing was ingenomen, achtte de PRINS den tijd gekomen om naar het vaderland terug te keeren. ALDEGONDE, die zich destijds te Frankfort bevond, snelt hem vooruit. Wel zou hij hier niet allen wedervinden, maar wel die met het teeken des kruises gemerkt waren. Hoe ademt hij de vaderlandsche lucht weer in! O, stellig ging er iets in zijn hart om als in dat van dien balling uit lateren tijd, die bij den terugkeer in het vaderland uiting gaf aan zijne vreugde in deze schoone verzen:

'k Heb dan met mijn strammen voet,
Eindelijk uit d' onstuimen vloed,
Hollands vasten wal betreden.
'k Heb mijn kromgesloofde leden
Op zijn bodem uitgestrekt;
'k Heb hem met mijn lijf bedekt;
'k Heb hem met mijn arm omvademd;
'k Heb zijn lucht weer ingeademd;
'k Heb zijn Hemel weer gezien....
God geprezen op mijn knien.

Maar dat dan ook nu allen onder het gejubel van een blijden welkomstgroet den Prins krachtig ondersteunen in zijn pogen. Daartoe wekt ALDEGONDE zijn landgenooten op als hij hun toeroept:

Ras, seventien provincen
 Stelt u op eenen voet,
 Trekt de comste der princen
 Vriendelijk te gemoet.
 Stelt u, met zijn banieren
 Elk als een trouwe man
 Doet helpen verlogieren
 Duc d' Alve den tiran.
 Krijgslien, wilt u oprusten,
 In God bestaat u cracht;
 Strijdt ridderlijk met lusten,
 Op storm, slach ende wacht,
 Voor Gods Woord en 's Lands rechten
 Met een verbonden seilt,
 Den sold van vrome landsknechten
 Gijlien ontvangen zult.
 Prinselijk God geprezen,
 Uw volk victorie geeft.
 Dat haar worde bewezen,
 Dat Gij regeert en leeft.
 Want sij naar Uw Woord haken,
 Met harten seer benaauwd,
 Tot Gij in alle saken
 Den lof en prijs behoudt.

Reeds den 15 Juli 1572 waren de zaken zoo ver gevorderd, dat te Dordrecht de eerste vrije vergadering der steden-afgevaardigden kon gehouden worden. Deze vergadering, door den afgevaardigde dier stad, den heer VAN WJNGAARDEN, plechtig geopend, werd door ORANJE zelf niet bijgewoond, maar Zijn luitenant LUMEY VAN DER MARCK verscheen er met ALDEGONDE, die 's Prinsen voorstellen ter tafel brengen zou. In eene treffende rede, waarin hij den toestand des lands bloot legt en den steden van Holland den dank van zijn' meester overbrengt voor hare trouw en aanhankelijkheid, wijst hij verder op de groote opofferingen, welke ORANJE

zich getroost had. Hij brengt in herinnering, hoe deze met zware kosten een schoonen hoop ruiters en voetknechten had bijeengebracht, waarmede hij

So het de wil des Heeren
Op dien tijd had gheweest,
Had geerne willen keeren
Van hen dit swaar tempeest.
Maar de Heer van hierboven,
Die alle dinck regeert,
Die men altijd moet loven,
En heeftet niet begeert.

Nu waren ORANJE's middelen uitgeput, doch niettegenstaande dat, had hij opnieuw beproefd, een leger in 't veld te brengen. En thans was het zijn ernstig begeeren en bidden, dat men hem, zichzelf en het gansche land niet in eeuwige schande, verderf, jammer en ellende brengen zoude, maar dat ieder naar vermogen zou bijdragen.

De Staten besloten dit verzoek in te willigen. Zij bleven Oranje als 's Konings wettigen stadhouder erkennen, belovende onder handtasting hem getrouw te zijn. Van zijn kant vernieuwde ALDEGONDE namens ORANJE den eed van getrouwheid aan de Staten, er bijvoegende, dat het 's Prinsen uitdrukkelijk verlangen was, dat den Hervormden en Roomschen vrije godsdienstoefening zou toegestaan worden; hetgeen vele leden, die zoo groote verdraagzaamheid *afkeurden*, tegenstond.

In de oorlogskosten zouden de Staten voorzien door den Prins terstond 100000 kronen te verschaffen en verder eenen schuldbrief van 500000 Kar. guldens voor de eerste maand.

Niet lang daarna, in Dec., werd ALDEGONDE eene gevaarvolle zending opgedragen naar Haarlem. De Spanjaards bedreigden die veste. ORANJE en de Staten wantrouwden het stedelijk Bestuur, dat voor het meerendeel uit Spaanschgezinden bestond. ALDEGONDE kreeg nu in opdracht, in

overleg te treden met de hoofdmannen der gilden en der schutterij, tot verandering der wet. Boven verwachting mocht hij hierin slagen. De vijand vond een hardnekkigen tegenstand, die niet dan met inspanning van alle krachten te overwinnen was.

In den loop van het volgende jaar zien we hem aangesteld tot Gouverneur van Delftland. Na de nederlaag voor Alkmaar trokken de Spanjaarden op 's-Gravenhage, Delft en Rotterdam terug. Vóór alles wenschte de Prins met het oog op eene inundatie van Delftland de Maaslandsluis te behouden. Aan ALDEGONDE droeg hij de versterking daarvan op. Vóór echter de verdedigingswerken gereed waren, verscheen op het onverwachts de vijand. In den omtrek wonende boeren hadden hem langs binnenpaden geleid en de waakzame held wordt overvallen. Zijn soldaten kiezen in allerijl het hazenpad. Ook ALDEGONDE zoekt zich door de vlucht te redden. Met zijn kapitein JEAN PETTIN verbergt hij zich in 't riet en water. Weldra is men hem op het spoor. Hij wordt ontdekt en in triomf naar Den Haag meegevoerd. ALVA begreep terstond de waarde van de vangst, die men gedaan had. Hij schreef terstond aan zijn koninklijken meester: „De troepen in Holland hebben een groot aantal vijanden gedood en den Heer van MONT ST.-ALDEGONDE gevangen, een zeer gevaarlijken ketter, van wien ORANJE zich meer bedient, dan van iemand anders”. Terstond werd het doodvonnis uitgesproken, doch de voltrekking daarvan uitgesteld. Gelukkig voor ALDEGONDE, dat de Graaf van BOSSU, ALVA's gunsteling, die zich in den slag op de Zuiderzee had moeten overgeven, nog altijd in Hoorn werd gevangen gehouden.

„De Prins was zeer droevig”, zegt BOR, „als hij het bericht van zijne gevangenissen vernam en deed DIEDERIK SONOY, goeverneur van N.-Holland, weten, dat hij den Grave van BOSSU een alsulcken tractement zoude doen, als hij zou verhooren, dat den Heer van ALDEGONDE gedaan werd”.

Zoo werd ALVA tusschen de keuze gesteld, om zijn

gunsteling te verliezen en zijne wraak op ALDEGONDE te koelen of om beiden het leven te redden. Voorshands was het leven van ALDEGONDE geveiligd. Zijn toestand was evenwel verre van benijdenswaardig. Hij wist zijn vonnis. Hij wist ook, van welke middelen de koning zich kon bedienen om zijne gevangenen uit den weg te ruimen. Drie maanden bracht hij in spanning door. Menigmaal, als hij zich des avonds ter ruste begaf vreesde hij in te sluimeren. Elken dag kon hij zijn laatsten rekenen. Dit, alsmede de werkloosheid, waartoe hij, de man van het „Repos ailleurs” gedoemd werd, brachten hem in een licht verklaarbaren toestand van moedeloosheid en neerslachtigheid. Zijn Hebreeuwsch psalmboekje, dat hem nooit verliet, schonk hem in die dagen veel troost; toch liet hij zich in zulk een oogenblik enkele woorden ontvallen, die zijn listige bewaarder, de oude ROMERO, gretig aangreep als middel, om met ORANJE in onderhandeling te treden over een te sluiten vrede. ALDEGONDE ontvangt nu meer vrijheid.

Den 7 November schreef hij ORANJE een' brief, waarin zijne moedeloosheid hem deze woorden uit de pen deed vloeien: „Wat mij aangaat, omdat ik zie, dat onze godsdienst, door welken wij eenig en alleen steunen op het Woord Gods, zoo gehaat is, dat het onmogelijk is, dat hij in deze wereld rust vindt zonder kruis en vervolging, acht ik het beter alle geriefelijkheden des vaderlands en der goederen dezer wereld te verlaten en in een vreemd land te verkeeren, zijne ziel in lijdzaamheid bezittende, dan in onophoudelijken oorlog te leven”

Begrijpelijk is het, dat de Prins op dit schrijven niet inging. Nadat nog eenmaal door JUNIUS DE JONGE, pogingen waren aangewend, scheen het of later de Heer van CHAMPIGNY beter zou slagen. Ook hij gebruikte ALDEGONDE als tusschenpersoon en wist hem te overreden, dat hij ORANJE een rekwest aan zou prijzen, door dezen en de Staten aan Philips te richten, en waarbij 's Konings achtbaarheid volkomen zou bewaard worden, en het punt van godsdienstvrijheid

met stilzwijgen zou worden voorbijgegaan. Voorts wist hij te bewerken, dat ALDEGONDE voor enkele dagen, onder behoorlijk geleide, zou ontslagen worden om het genoemde ontwerp-rekwest den Prins aan te bevelen. ALDEGONDE vertrok naar Rotterdam, waar ORANJE zich destijds bevond. Hij was nu geheel voor den vrede gewonnen. Hoe meer hij het indacht, hoe schooner het ontwerp hem toelachte. Vrede, bij wel gewaarborgde en verzekerde godsdienstvrijheid, was zijn ideaal geworden, terwijl ORANJE, die scherper politiek inzicht had dan zijn vriend, wel inzag, dat dit laatste niet zou verkregen worden, dan door een met inspanning van alle krachten doorgezette oorlog. Bij de conferentie kwam dit verschil van gevoelen zoo sterk uit, dat ORANJE al zijne welsprekendheid noodig had, om ALDEGONDE van de onmogelijkheid van zijn voorstel te overtuigen. Hij wist toch te bewerken, dat eene reeds opgestelde scherpe memorie veranderd werd in een nederig verzoekschrift; zoodat ook die zending zooal niet geheel mislukte, toch niet aan het voorgestelde doel beantwoordde.

Van Den Haag werd ALDEGONDE nu overgebracht naar het kasteel Vredeluch in Utrecht. En scheen thans ook alle hoop op ontslag voorgoed vervlogen, spoediger dan verwacht werd, zou er uitkomst komen. Middelburg moest zich na een tweejarig beleg aan de Watergeuzen overgeven. MONDRAGON, de Spaansche bevelhebber, bleef gevangen; doch toen hij beloofde, te zullen bevorderen, dat ALDEGONDE en drie andere gevangenen van zijn' stand losgelaten zouden worden, liet men hem vrij. Lang aarzelde hij en het scheen wel, of hij zijn woord niet zou houden. Op een dreigend schrijven van ORANJE volgde, kort na het ontzet van Leiden, de invrijheidstelling. Toch waren de Spanjaarden er slechts noode toe overgegaan. Tijdens het beleg van Leiden was de Prins ernstig ongesteld. Het gerucht ging zelfs, dat hij overleden was. Voor men nu de kerkerdeuren voor ALDEGONDE opende, werden twee soldaten uitgezonden om een onderzoek naar het loopend gerucht in te stellen.

De Prins reisde zijn' vriend tot Gouda te ontmoet. En werden ALDEGONDE aanvankelijk ook geene gewichtige zendingen opgedragen, weldra zou hij weder evenals vroeger zijne oude plaats aan de zijde van ORANJE innemen. Een nieuw tijdperk brak aan, een tijdperk, waarin ALDEGONDE zou uitblinken als staatsman.

Liever dan hem thans te volgen op de glibberige paden der politiek, staan we stil bij een letterkundigen arbeid, in ballingschap begonnen, onder de handen van den vijand, onder allerlei bekommernissen voortgezet en voltooid — nl. de Psalmen Davids. Uit de Hebreuwsche sprake in Nederduitsche dichte, op de gewoonlijke Fransoysche wijzen overgesett.

Wij onderscheiden namelijk drie perioden in ons kerkgezag en wel:

a. het tijdperk van het Latijnsch-Duitsche kerkgezag, 1518—31;

b. het tijdperk van de Souterliedekens; geestelijke liederen op wereldsche wijzen, waaronder die van WILLEM VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELD¹⁾ uitmunten (1539);

c. het calvinistisch tijdperk, waarin eerst verscheen in 1560 de berijming van 37 psalmen door Lucas de Heere, eene vertaling van Marot en Beza; vervolgens die van Johan Utenhoven een Gentsch edelman²⁾. Deze berijming tijdens

¹⁾ Willem van Zuijlen van Nijeveld.

Souterliedekens, gemaakt ter eere Gods op alle die Psalmen Davids, tot stichtinge en vermakinge van alle Christenmenschen, eene berijming van de Latijnsche overzetting welke op de kant wordt aangetroffen.

Jesaja, Ezechiël, Hanna, I Kon. 11, Mozes, Habakuk e. a. Den Pater Noster, de Ave Maria, Credo in Deum, Credo in Spiritum, Augustinus, Ambrosius, Te Deum, werden berijmd op 156 zangwijzen van volksliederen.

²⁾ Jan Utenhoven, die ook met Godfried van Wingen, Joh. à Lasco en Micron het Nieuwe Testament uit het Grieksch vertaald heeft.

Utenhoven's verblijf in Engeland bij gedeelten uitgegeven, werd na zijn dood door Wingius verzameld.¹⁾ In 1566²⁾ verschenen Datheen's psalmen, die tot lang na 1784 de psalmen waren, ja, die nog door enkele Ledeboeriaansche gemeenten gezongen worden. Aanstonds werd die bundel met 'n zekere vreugde ontvangen en ingevoerd, zoowel bij de openbare godsdienstoefeningen als in den huiselijken kring. In de veelbewogen jaren van 66 en 67 maakten zij, onder de gemoedsbewegingen van de hagepreek en den beeldstorm, een indruk op het volk onvergeetlijk en onuitwischaar. Met 'n psalm op de lippen beklommen de martelaren den brandstapel en zongen tot rook en vlammen hunne stemmen verstikten.

De persoonlijkheid van Datheen merkte zeer mede tot de algemeene invoering. Van onverdachte gereformeerde was „de minister metten rossen baerd” de geliefde volksredenaar, beroemd om zijne kanselwelsprekendheid geheel Vlaanderen, Brabant, Holland en Zeeland door. En al was hij geen dichter, hij had het Nederlandsch dialect geheel in zijne macht, zoodat hij, hoe kreupel de verzen ook gingen en hoeveel „stoplappen” er ook in voorkwamen, eene vertaalde berijming leverde, die geheel op den aanleg en den smaak van het volk berekend was.

---

¹⁾ Eerst verschenen in 1561 100 Psalmen, in 1566 verscheen eene volledige uitgave onder den titel: De Psalmen Davidis in Nederl. zangrijme door Jan Utenhoven van Gent, waar toegedaan zijn de Gezangen van Maria, Zacharias, Simeon mitsamen den 10 Geboden en den Gebed des Heeren. Item is hier noch voor iegelijken Psalme gestelt sijn inhoudt, en aan 't eynde een voegelijk gebedt daarop.

Gedrukt te Londen bij Jan Doije, 12 Sept. 1566.

Datheen nam uit die verzameling over den Bedezang voor de predikatie en den Avondzang.

²⁾ 2 Maart 1566 onderteekent uit Frankenthal.

Op verschillende zangwijze, waaronder enkele van Cl. Goudimel. Achter volgen Liturgie, benevens de kl. Katechismus van Micron.

Den meer ontwikkelden stond deze berijming echter tegen, en het behoeft ons niet te verwonderen, dat een man van zoo dichterlijken aanleg als ALDEGONDE geen vrede er mede hebben kon. Hij toog zelf aan het werk, en door zijne grondige kennis van het Hebreeuwsch, zoowel als van het Nederlandsch; door zijne dichterlijke gaven; door zijne godsvrucht, was hij meer dan iemand tot die taak de aangewezen persoon. Dat hij zich zelf hooge eischen stelde, wie zou het betwijfelen. Ten opzichte van de taal is hij keurig. In de voorrede verklaart hij, zooveel mogelijk getracht te hebben, de gemeene ende gebrueckelijke wijze van spreken te hebben gevolgd; maar tevens ook, „alle geschuijnde en vreemde woorden uijt andere talen ontleend vermeden te hebben, mitsgaders ook alle stopwoorden, die men in den dichte plach te gebrueken.”

Alleen, daarin week hij af, dat hij de enkelvoudsvormen van den 2den persoon, du richtst, dijner, dij enz. bleef behouden¹⁾.

Hij zorgde er voor de woorden der profeten, blootelijk en slechtelijk uit te leggen in den zin des Heiligen Geestes, naar de waarheid van den Hebreeuwschen tekst. Bovendien ALDEGONDE had de Psalmen beleefd. Eene merkwaardige overeenkomst valt op te merken tusschen zijn leven en dat van Israëls koninklijken zanger. En legt hij Oranje de woorden in den mond:

„Als David moeste vluchten
Voor Saul den tiran.”

Was dit niet als uit zijn eigen leven gegrepen? Ook hij had als balling rondgezworven, omringd door allerlei gevaren; in de gevangenis gezocht, waar tusschen hem en den dood als maar een schrede was; ook hem

---

¹⁾ Wat voor ons aan die psalmen iets ongewoons, maar toch ook weer iets zoetvloeiends geeft.

hield dat onwankelbaar vertrouwen op zijn God staande,
dat hem kon doen zingen :

Het gae so 't wil, mij sal altoos aanleve
Genaed en gunst, so lanch als ik zal leven
En 't lustich huis des Heeren hooggepresen
Sal eeuweeljk, mijne vaste woonstedt wesen.

Zoo was psalm aan psalm letterlijk passend op zijnen
toestand en dat geeft aan die psalmen, dien doorgaans sombren
en scherpen klaagtoon, alsmede die bijzondere, krachtige en
schilderachtige uitdrukkingen.

Beluisteren we hem bijv. in psalm 60 :

Du hebst ons Godt, voor eenen tijd
Verstooten en verstrooijt seer wijd,
Zijnd over ons vertoornigt seer,
Keert dij nu gunstig 't ons waart ! Heer,
Die hebst het land met anxst verschrikt,
Van een gescheurd, sodat het swickt,
Heel doch de schaarden ende spleten
Want d' eerdriek is van een gereten.

Of ook in psalm 3 :

Hoe groot o Heer, hoe zwaar,
Is mijner haters schaar,
Die mij brengt in dit lijden.
Hoe sterk is desen hoop,
Hoe noest is het geloop
Van die mij tegenstrijden ;
Veel zeggen, *mij ten spijt*,
't Is immers nu ten tijt
Ten eind met hem gekomen.
Zijn ziel en heeft nu meer,
Geen hulp aan God den Heer,
Dien troost is hem benomen.
Doch bist du mijn scild,
O Heer, dijn goedheid milt

Heeft altoos op mij d ooge ;
 Du bist mijn eer, mijn lof,
 Die mij den hoofd uit den stof
 Richtst op en heft omhoog.

Of schooner nog in Ps. 42 :

Als een hert, met dorst bevangen,
 Hijgt nae waterbeeken koel,
 Also hijgt met groot verlangen
 Mijn siel na God met gewoel.
 Ende dorst begeerlijk zeer
 Nae des levens God en Heer.
 Och, wanneer zal ik voor d' oogen,
 Gods des Heeren mij vertoogen ?
 Mijne spijs zijn bittre tranen,
 Die ik storte dag end' nacht.
 Als ick daeglix hoor vermanen,
 Waer is dijn God met sijn macht ?
 't Hert ontsinkt mij, als 't mij heugt
 Hoe ick met veel volks in vreugt,
 Met lofsangen end gebeden
 Tot aan 't huis Gods placht te treden.
 Als ick dijns denk in dit dwalen
 Alhier over den Jordaen
 Jae, wijt over Hermonspalen,
 Ende Misars berg daaraan.
 Daar den eenen afgrond slorpt
 Nae den andren, ende worpt
 Vlocken schuijms op, met het bruijsen
 Van dijn sterke watersluijsen.
 Daervoorts alle dijne baren
 En de stormen op mij slaen
 Maar *dat* zal mij 't hart opclaren,
 Dat Godt, nu versoent, voortaeen.
 's Daegs mij zijn genade biedt
 End 's nachts geeft sijn lofsangs lied.

Dies sal ik met geest verheven

Bidden God, welck is mijn leven.

Geldt dit ALDEGONDE's persoonlijke ervaring, die hem tot psalmdichter stempelde, er is nog eene bijzonderheid, die aan zijne berijming een eigenaardigen gloed verleent. ALDEGONDE had een helderen blik in de wonderlijke wegen Gods met Neerlands volk. Hij merkte Gods vinger op in onze historie: de overeenkomst tusschen Israëls ellende en verlossing en Nederlands verdrukking en uitredding uit het diensthuis. Busken Huet moge al beweren, dat ALDEGONDE de eerste, de voorganger is van hen, die oorzaak waren, dat het Hebreeuwsch monotheïsme, zooals hij het noemt, den vorm aannam van een nationaal geloof en eene nationaal Nederlandsche Godheid, juist dat is het, waarin voor ons ALDEGONDE's roem ligt, waarom wij hem hoogachten en eeren als een der onzen. Onder het lezen van zijne psalmen verrijst het Nederland van zijnen tijd ons voor den geest. Zijn psalmbundel is het „Geusenliedboek” in den verhevensten zin. Reeds in de berijmde opdracht aan de Algemeene Staten laat de dichter dit zijn beginsel sterk uitkomen, als hij zegt:

„Want heeft de sterke God, die eerd en hemel schiep,

Ooit Zijne hooge macht, oijt Zijne wijsheid diep,

Oijt Zijne wondren groot, ende Zijne gunst gepresen

Den menschen hier op aard oogschijnelick bewesen,
Sulx is terecht geschiedt, nu in ons vaderland

Daar iegelijk heeft gesien des Heeren sterke hand.

Die zijn ellendig volk, met vele zware plagen,

Met kommer en verdriet versocht had en geslagen

Jae, had es als vuil stof, van hem gestoten schier

End langen tijd beproefd, door water end door vier¹⁾)

Hij had 's alom verstrooid, uit haere vaders erven

End doen in ballingschap ginds ende weder zwerven.

Doch heeft ze wederom door zijne groote cracht,

In haere Vaderland met vreugde thuys gebrácht.

¹⁾ Vuur.

Gelijk hij voortijds deed, doe d' Israëlsche scharen
 In 't Babylonsche land, verstroijt en balling waren,
 Want hij se daar nae weer, na 't zeventigste jaar
 Tehuijs bracht, daar zij hem lofsongen al te gaar,
 End kenden met der daad, dat God tot alle tijden
 Sijn uitvercoren volk verlost uit cruijs en lijden."

In die zelfde opdracht komt ook voor de aangrijpend
 schoone vergelijking van Oranje met David in zoo heerlijke
 poëzie, dat ze ons telkens doet denken aan den Prins onzer
 dichters, Vondel.

„Deselve Godt heeft nu in desen laatsten tijd
 Sijn wonderlijke hulp, sijn trouw gebenedijt,
 Hier over sijn gemeent end Christen uitvercoren
 So claerlijk laten zien, als immers oit te voren.
 Want hij in Israël een lamp altoos bewaard
 Die in den duister nacht der wereld, ons verclaert.
 Dies hij ons ook verweekt heeft eenen trouwen vader.
 Die hier des Heeren volk als David bracht te gader,
 Opdat sij sijnen dienst end levendige woord
 Genieten mochten vrij, end volgen onverstoord
 Wij hebben hem gezien, sijn trouwe schaepkens leijden.
 Aan 't waterrijke land op schoon begroeide weijden,
 Maar doch niet zonder moeite end swaren harden strijdt.
 Want daar stond veel volks op, uijt enkel haat en nijd.
 Die met een vinnich hart, in haar gemoed verbolgen,
 Den vader 's vaderlands sich poogden te vervolgen.
 Nochtans werd Goliath met schande neergeveld,
 Den vijand werde meest ontbloot van zijn geweld.
 Men sach voor hem verjaagd de wreede Philistienen,
 Men sach zijn haters zelfs haars ondancs hem noch dienen.
 Men sach des Sauls hand en Coninlijke macht
 Door zijne vaste hoop, in groot gevaar gebracht,
 Maar God verwekte hem ook ontrouwe Ziphienen,
 Met Doëg, Simeï, end andren, die wel schienen,
 Hem toegedaan te zijn, end toonden schoon gelaat,

Maar droegen hem nogtans in 't hart zeer bittren haat.
 Ja, zelve, die zijn brood, als vrienden kwamen eten
 Die waren allerhardst end' meest op hem gebeten
 Ephraïms stam viel af — met sijnen aanhang veel.
 Wij hebben (zeiden zij) met David geen gedeel.
 Wij willen Sauls stam en Benjamins geslachten
 End onser vaders wet en 't oud gebruik natrachten,
 Hoe dikmaals hebben sij hem schendelijk gelaakt
 End door haar onverstand mismoedig schier genaakt,
 Maar Gods hand stond hem bij, in sijne heilg' aanslagen,
 End keerde van hem af, des vijands schalke lagen,
 Totdat hij op het lest (om in des Hemels troon)
 Van alle zorg bevrijd, 't ontvangen d' eeuwge kroon,
 Van eens verraders hand, verraderlijk geschoten,
 Voor sijne schaapkens heeft zijn edel bloed vergoten.

Telkens, waar we het boek der Psalmen ook opslaan,
 kunnen we bijna vermoeden, welke tafereelen uit onze geschiedenis ALDEGONDE daarbij voor den geest stonden, toen hij de verzen neerschreef.

Zoo bv. in Psalm 79:

Het Heydensch volk, versaamt met groote hopen
 Heeft dijn erf, Heer, geweldig afgeloopen,
 Den tempel, schoon dijns heiligdoms, onteeret,
 Jerusalem tot hoopen puins gekeeret.
     De leden (naakt en bloot)
     Van dijne dienaars dood
 Den voog'len voorgestoten!
     Den dieren op het veld,
     Tot aas te voorgesteld
     't Vleesch dijner gunstgenooten.

Men heeft haar bloed, als water van vuyl sloten
 Rondom de stad Jerusalem vergoten.
 Daar was niet één, die s' aannam te begraven,
 Maar lagen daar voor honden ende raven.

Wij sijn, nadat ons gaat,
 Een enkel spot en smaad
 Der naast gelegen vleecken.
 't Volk dat men rondom siet,
 Doet met ons anders niet
 Dan spotten ende gecken.

Is het niet of we ALVA's benden het land zien rond-
 trekken, de gemeenten uiteendrijvend, roovend en plunderend,
 onder het bedrijven van moordtooneelen, waarbij die uit
 Armenië slechts kinderspel mogen gerekend worden. Denk
 aan Zutphen, aan Naarden, aan Haarlem.

En als de dichter in Ps. 126 zingt:

Doe Godt uit 's vijands sterke macht,
 't Gevangen volk van Sion bracht,
 Het docht ons eenen droom te zijn
 Oft een gezicht end loosen schijn.
 't Hert was zoo vroolijk, dat de monden
 End tongen ons na lachen stonden.
 Heer, wil ook d' ander mitgevangen
 t' Huis wederbrengen nae verlangen,
 't Welk waar oft eenen vloed wel diep
 Door dorr' en heete landen liep.

Is het niet de juichtoon van de teruggekeerden bij het
 doorbreken van de eerste morgenroodstralen der vrijheid,
 gevoegd bij de bede om doorbreking van het volle zonnelicht?

Hoe mat, hoe koel is daarbij vergeleken de tegen-
 woordige berijming, samengesteld in jaren, ver verwijderd
 van den tijd, toen geene verbeeldingskracht te hulp behoeftde
 geroepen te worden om zich eene voorstelling van de vreugde
 van den psalmist te kunnen maken, maar die zelf mee be-
 leefd was. Een enkel voorbeeld stave dit:

Vergelijk slechts uit Ps. 35 het slepende:

Twist met mijn twisters, Hemelheer,
 Ga mijn bestrijders toch te keer,

Wil spies, rondas en schild gebruiken
Om hun gevreesd geweld te fnuiken,

met ALDEGONDE's kort uitgestooten kreten:

Twist met mijn twisters, sta mij bij,
Mijn wederstrijders, Heer, bestrij;
Grijp naar den schild, tast na de speere,
Maak dij doch op, end mij verweere.
Lang voorts de spiess, stop toe de baan;
Wilt mijn vervolgren tegengaan;
Seg mijner siele: Vreese niet,
Ik ben dijn helper in verdriet!

Is dat niet de noodkreet van de in de engte gedreven ziel?
Zoo ook de verzen uit het lied van Mozes:

Du bist altoos van d'een geslacht op d'ander
Ons borgt geweest end eenich onderstander.
Eer oyt gebercht of heuvel was gerezen,
Eer d' eerdriek vorm of wereld hadde wesen,
Du waerst, o Heer, *deselve* God van macht
Onwankelbaar in wezen end in kracht.

Du brengst den mensch tot niet hier op der eerden,
End morselt hem als stof van kleiner weerden
Als du maar spreekt: „Keert menschen wederomme”.
Want in dijn oog zijn duizend jaren omme
Gelijck den dag, die gister ginck voorbij,
Of als bij nacht een korte waakgetij.

Wij zouden evenwel ALDEGONDE onrecht aandoen, indien
we slechts tot den klaagzang ons bepaalden; ook in het
loflied wist hij den juisten toon te treffen:

Prijst den Heer, alom end om,
Prijst Hem in zijn heiligdom
In den hemel uytgebreidt
Ende door Sijn cracht bereidt

God de Heer sij hoog gepresen
 Om zijn wonderbare macht,
 Om de grootheid ende kracht
 Van Sijn eeuwig godlijk wesen.

Dat men bij der stemmen sanck
 Voeghe des bazuyns geclanck
 Psalter en de harpen soet
 Om te loven Gods naem goed.

Op violen ende snaren
 Citers, orgels ende luyt
 Wilt met trommelslag end fluit
 Sijnen lofzang hoog vermaren.

Looft God met cimbalen hel
 Ende met schalmeyenspel
 Zijnd' in uw gemoed verheugd.
 Loof den Heer met rechter vreugd

Laat al wat kan tonge roeren,
 Oft wat leeft en adem heeft
 End op deser wereld leeft,
 In den mond Gods lofsanck voeren.
 Hallelujah, Geef den Heere
 Prijs end eere!

In 1580 had ALDEGONDE zijn bundel voor de pers gereed. Hij verkocht het recht van uitgave aan den Leidschen professor-uitgever: BONAVENTURA VULKANIUS, die hem te Worms en Antwerpen als amanuensis gediend had. Beiden hadden er belang bij, dat de uitgave slaagde en de psalmen kerkelijk ingevoerd werden. ALDEGONDE was betrekkelijk arm, de professor niet bemiddeld. Toch zouden beiden teleurgesteld worden. En hoewel ALDEGONDE bescheidenlijk beweerde: „Wij willen Mr. PEETER DATHENUM niet schelden of straffen nochte zijne overzetting der Psalmen uit des gemeenen mans hand rukken; wij kunnen zeer wel lijden, dat de Psalmliederen van DATHENUM overblijven en de onze onderdrukt worden”, — de Leidsche professor is scherper in zijn optreden.

In 1568 op de Weselsche synode, in '74 op de Prov. synode van Dordt en op de Nationale van Dordt in 1578, waarbij telkens DATHEEN tegenwoordig was, werd zijn bundel kerkelijk gesanctioneerd. Eerst na 1581 kwam de nieuwe berijming ter sprake. De tijdsomstandigheden, en vooral de kerkelijke beweging te Utrecht, de strijd tusschen DATHEEN en ORANJE, het optreden der Libertijnen: COOLHAAS, GEESTERANUS, COORNHERT, maakte, dat die bespreking tot niets leidde.

Op de Synode van 1618/19, waar tot de overzetting der H. S. besloten was, schijnt men geen moed gehad te hebben, nu ook nog met een nieuwen psalmbundel aan te komen. Was men er toe overgegaan, het zou zeker veel tegenkanting ondervonden hebben, want ALDEGONDE had door laster en logen het vertrouwen bij een groot deel des volks verloren. Ook verschilde hij te veel van DATHEEN, om diens plaats in te nemen. Hij was hoveling, de vriend van ORANJE, en hoe hoog men ORANJE ook vereerde, op het punt van religie was hij te verdraagzaam, en genoot hij niet het volle vertrouwen. Dit wantrouwen van den meester werd op den dienaar overgebracht en partijdigheid voor den persoon ontardt immers bijna altijd in partijdigheid tegen zijne geschriften.

BONAVENTURA liet evenwel den moed niet zinken. Hij schreef aan de Z.-Hollandsche Synode: „dat DATHEEN's psalmen, niet wel mochten trouwelijk zijn overgeset, ja, zules sijnde, dat, let wel! vele treffelijke luiden lieten ter predicatie te gaan als die gezongen werden.” Edoch, ook die vermaning baatte niet, evenmin als Huygens puntdicht:

Ja, dat één van DATHEEN, daar is de wereld sot na.

Waarom? — 't Is 't oudste kind en daarom goed en soet.

De vromen zijn er mee te vree in hun gemoed.

't Mag wesen, maar ik vrees, 't is al te vreen op God na.

Critiek kwam te laat! — DATHEEN bleef gehandhaafd.
't Volk dacht toen reeds als de Wandsbecker Bode onder

gelijke omstandigheden aan zijn vriend schreef: „er kunnen wel liederen zijn, die niet zijn als ze wezen moesten; maar toch — ik weet niet of het aan het verbeteren ligt of aan de verbeteraars — ik kan niet nalaten eenige gezangen te betreuren en terug te wenschen. De kleeren maken den man niet, dunkt mij en is de man goed, dan is alles goed. Of er een knoop verkeerd zit, en of er eene valsche plooi in is, doet eigenlijk niets ter zake en wie let er op? Men raakt er aan gewoon. Zoo'n lied is als een oude huisvriend, die men vertrouwt en bij wien men raad en troost zoekt. Als men dien nu, anders gekleed en in een nieuwerwetschen rok terug ziet dan vertrouwt men hem niet en men is niet zeker of de oude vriend er nog wel in zit. Ik verlang dan altijd weer naar dien verkeerden knoop en die valsche plooi.”

ALDEGONDE's berijming beleefde drie uitgaven: in 1580 bij GILLES VAN DER RADE te Antwerpen, in 1591 bij RICHARD SCHILDERS te Middelburg en de derde bij LOWIJS ELZEVIER te Leyden in 1617. Deze laatste uitgave was een curiositeit. De psalmen van DATHEEN en ALDEGONDE waren daarin bekwaamelijk tegen elkander over gesteld om beide dichten te mogen vergelijken en te zingen, het een of het ander al na eens iegelijks behagen. Aan de tweede uitgave werden toegevoegd eenige schriftuurlijke lofzangen o. a. het lied van Mozes, van Deborah, Hanna, enkele hoofdstukken uit de profetieën van Jesaja, Ezechiël e. a. Een van de schoonste is ongetwijfeld de berijming van Jesaja 5:

Ik wil mijn liefste zingen,
Een rechtsinnig, vriendlijk lied
End van mijn wijngaard dingen
Seggen, die hem sijn geschiet.
Op een bergsken, reedlijk hoog,
Vet van grond, en schoon in d' oog
Had mijn lief om vreugd 't oorboren
Eenen wijngaard uitvercoren.
Dien heeft hij aan alle canten

Vast bemuurd, gespit, gereed
 End met ranken doen beplanten
 Van de schoonste, die men weet.
 End heeft eenen toren dicht
 Daar in 't midden opgericht,
 End een wijnpers met haar wellen
 Daar beneffens op doen stellen;
 Want hij vastelijk vertrouwde,
 Dat zijn wijngaardplant gewis
 Goede druiven brengen zoude;
 Maar voorwaar het sloeg hem mis,
 Want in steed van goede vrucht
 Die hij wachtte onbeducht,
 Heeft sij, tot sijn groot mishagen,
 Wilt en bitter goed gedragen.
 Nu dan gij die uw woonstede
 Houdet in Jerusalem,
 Ende die van Juda mede
 Geeft hierover uwe stem.
 Oordeelt ende richtet gij
 Tusschen mijnen berg en mij,
 Wat konde ik doen te sijner bate,
 Dat ik hebbe nagelaten? —

Veel vreugde beleefde ALDEGONDE niet van zijnen
 arbeid. Jaren later, als hij schier alle hoop op eene kerkelijke
 invoering in ons land had opgegeven, voegt hij bij eene
 trouwe vermaning aan de verstrooide broeders in het Zuiden
 een paar zijner psalmen, waarschijnlijk met het doel om de
 aandacht van die kerken er op te vestigen. Is dit zoo, dan
 is ook die poging mislukt.

En hiermede ben ik dan aan het einde gekomen van
 de taak, die ik mij had voorgesteld. Mocht ik er in geslaagd
 zijn U slechts enkele oogenblikken te doen inleven in ons
 roemrijk verleden — ik zal mijn doel bereikt rekenen. Het

schoone vers, dat aan die „Trouwe Vermaning” voorafgaat,
 meen ik U echter thans niet te mogen onthouden :

U moet ik vrij getuigenisse geven
 Van mijne liefde en broederlijk gemoed,
 Die buiten 's lands verstrooid sijt en verdreven
 End welgerust leeft onder Gods behoed.
 Hoe cond ik U, mijn broeders, ooit vergeten,
 Daar wij toch zijn in eenen stronk geplant;
 Al sijn wij nog zoo veer vaneen gesmeten,
 So kan ons doch gescheiden zee noch land.
 Gij zijt, 't is waar, van dit verkeerd geslachte
 Onrechtelijk verworpen ende versmaad,
 Ende uit uw goed gejaagd, met wil en krachte
 Wordt alom nog, vervolgd schier en gehaat.
 d' Een wordt alhier, als vreemdeling verstooten,
 Den ander daar verargwaand ende verdacht;
 Ja, gij en zijt geen 's werelds erfgenooten,
 Maar 't vaagsel zelf der wereld schier geacht.
 Doch, broeders, 't is om Christi Jesu wille,
 Dien aldus hier dobbelfout vereerd,
 Want gij in Hem gelooft, gerust en stille
 End daertoe noch voor Hem lijden leert.
 Daarom roept Hij: „en wilt u niet versagen,
 Gij kleinen hoop! dat 't hart u niet bezwijk’,
 Want 't is gewis des Vaders welbehagen
 Dat hij u schenk dat hemelsch koninkrijk.”
 Ik wil mij dan bij uwer liefde voegen,
 End spreken uit des Heeren Christi lof,
 Om in Hem vast te stichten ons genoegen,
 Mits hij daartoe ons geeft volcomen stof.
 Want wij zijn doch sijns lichaams eigen leden,
 Vleesch van sijn vleesch, en beenen van sijn been,
 End mogen nu tot God vrijmoedig treden,
 Als sijnd in Hem, en met Hem in God één.
 Wiens tonge can uitspreken of vermonden

Sulek een genaed end wonderlijke daad?
 Wiens cloeck verstand soud konnen ondergronden
 Sulek een liefde en sulcken hoogen raad?
 Hoe soudt ge dan nog stellen daarentegen
 Uw tijddijk cruys, uw ballingschap, uw kwaal,
 Alsof sulcks iets in 't minste konde wegen,
 Zijnd opgehaald in deze tegenschaal?
 Och broeders, is de Heer aan onse zijde,
 Wie can ons noch doen hinder of belet;
 Is God met ons, wie can ons wederstrijden,
 Daar ons sijn hand so menichmaal ontset.

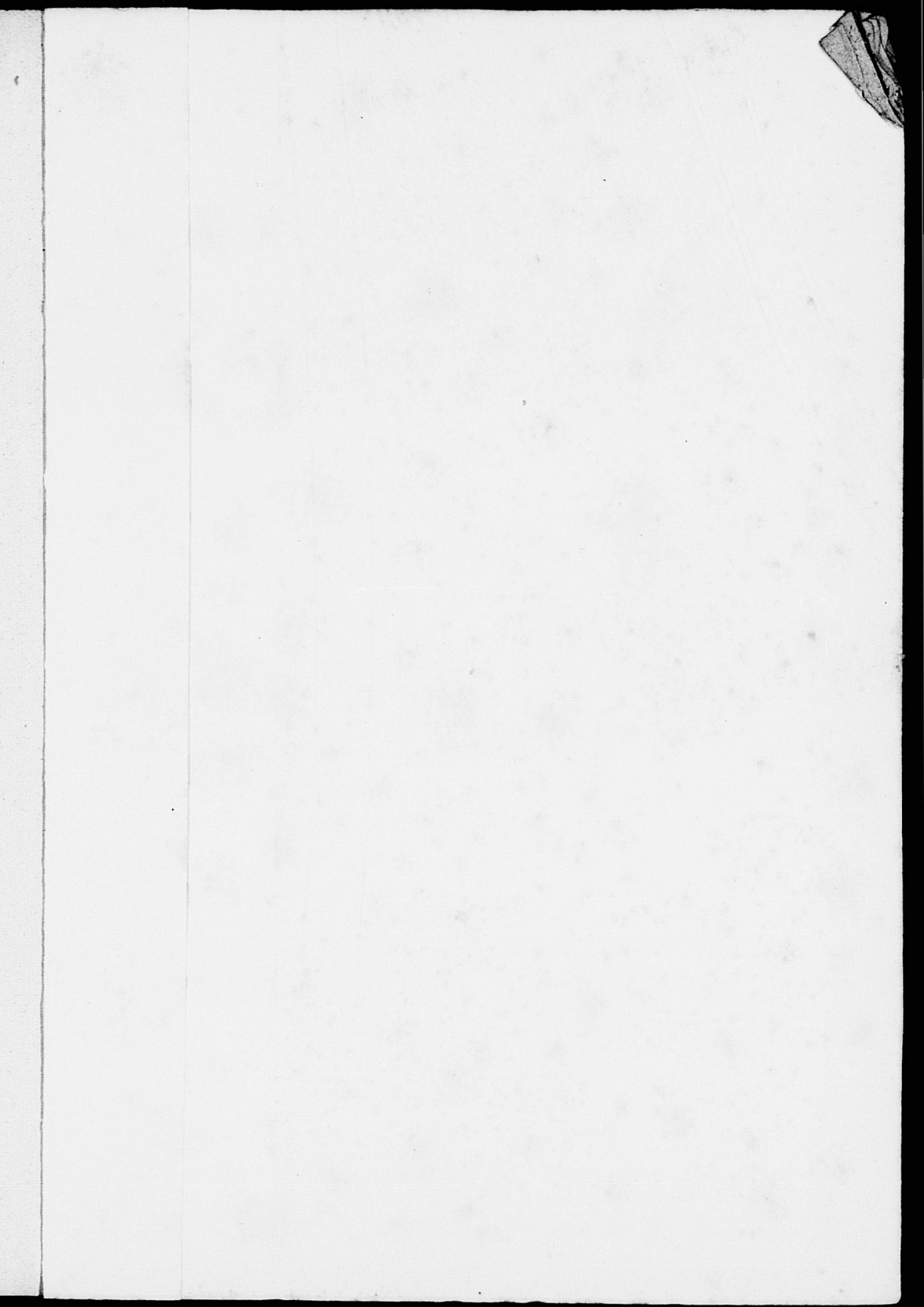

Bovenstaand opstel werd gelezen in een vergadering van de Ermelosche vereeniging »*Unitas*», een vereeniging, die zich ten doel stelt: onderlingen steun in het werk der barmhartigheid. Het was natuurlijk niet voor de pers bestemd, te meer niet, omdat het eenvoudig eene bloemlezing is uit de meest bekende werken over ALDEGONDE, o. a. die van PRINS, BROES, QUINET, Prof. VAN TOORENENBERGEN, VAN HAVE e. a.

Op vriendelijk en dringend verzoek stond de schrijver het af — en waarom ook niet? Immers, ook nu schonk de Heere ons groote mannen, versierd met uitnemende gaven. Vurige Calvinisten, die, met ALDEGONDE's zinspreuk: „*Le repos ailleurs*” voor oogen, ijveren voor hetzelfde hoog heerlijk beginsel, dat ook dien held bezielde.

Het Calvinisme ontplooit zich schooner dan ooit, en meer het gansche terrein des levens omvattende. En waar dat zoo is, zal dunkt ons, een periode uit het leven van een dier weinige Nederlanders, die aan de voeten van CALVIN zat, die van zoo grooten invloed is geweest voor de verbreiding van het Calvinisme in deze landen, niet onwelkom zijn. Moge deze terugblik ook maar eenigszins bevorderlijk zijn, onder 's Heeren zegen, aan het beter bekend raken met het tijdvak, waarin ALDEGONDE leefde!

Den lezer heil!

Typ. Zendingsdrukkerij, Ermelo.